

Illés György

A piros sál

Vajda Péter (1808–1846) életművét ma már kevesen olvassák, csak az irodalomtörténet tartja számon, nem az olvasók. Ő volt Vajda János nagybátyja. Gondolatilag és formailag egyaránt igen érdekes munkásságáról a köztudat sajnos keveset őrzött meg, legfeljebb Petőfire és Vajda Jánosra tett hatása ismert. Ezért is fontos, hogy legalább különös üldöztetéseinek felidézésével emlékezzünk rá, noha a tényleges bírósági eljárás előtt magával ragadta a halál.

Tizennyolc évesen került először konfliktusba a hatalommal. Soproni főiskolás volt, amikor állítólag megsértette egyik tanárát, s ezért önkényesen távozni kényszerült a városból. A *Dalhonban* – saját magát szólítva meg – így írt erről: *Barátom, te derék ficzkó vagy, tudsz tűrni, tudsz szenvedni, tudsz koplalni. Te nem vétettél, de rád fogták a hibát, tagadád, hogy bűnös vagy, s ők nem hiszik, s ha szólsz – pajtásod szenveded.*

Ez az első vád teljesen igaztalan volt, mint ahogy az lesz a második és a harmadik is, noha ezek következményei már súlyosabbak. Az elsőt követően még folytathatta tanulmányait Győrben, de a pesti vád már megroppantotta egész életét. Emiatt nem kaphatott orvosi diplomát, hiába végezte el tanulmányait.

Menyasszonya, Papp Kati egyszer valami piros szövetből szabott ruhát magának, s maradt egy vékony darab, amit vőlegénye nyakába kötött. Ettől kezdve a szerelmes ifjú ezt hordta, zöld kabáthoz, fehér inghez. Barátja, Kunoss Endre, a fiatal költő követte a példát, s csakhamar itt is, ott is feltünedeztek Pesten a piros sálas, nyakkendős ifjak. Nem kis riadalmára rendőrségnek: azt hitték, valami titkos forradalmi szövetség alakult.

Közben a Felvidékről Pestre ért a kolera. Nagy volt az ijedelem, a helytartótanács körülzárta a várost, megszüntették Budával az összeköttetést, az iskolákat bezárták, a fiatalokat szétküldték, de hazautazási

engedélyt nem adtak. Mindezt Stáhly Ignác orvosprofesszor, a gyakorlati sebészet nagy tekintélyű tanára javasolta, mert a kolerát ragályosnak nyilvánította.

„Megszűnt a kolera"

A vesztegzár az ifjúságot nagyon felháborította. A hajóhídnál lefegyverezték az őröket, lerombolták az őrbódékat, amikor a professzor arra tévedt.

– Ahol Stáhly! – kiáltott egy piros nyakkendős fiatalember, s nyomban közrefogták, felemelték, az épülő Szent Kristóf szobor talpazatára tették, s arra kényszerítették, hogy kijelentse:

– Megszűnt a kolera!

A vesztegzár valóban megszűnt e kijelentés nyomán, de Stáhly az incidenst sose feledte el, sőt az ifjak piros nyakkendős vezérében Vajda Pétert, a tanítványát vélte felismerni. Ezért aztán ahányszor Vajda szigorlatra megjelent, nem vizsgázhatott, mert előbb tisztáznia kellett volna magát a vád alól.

Ott volt-e a hídon? Szabó Dávid évfolyamtársa szerint igen, Karacs Teréz – menyasszonya barátnője szerint – nem. Vajda mindenesetre így írt az esetről: *…igazságtalanság történt velem, nagy és fölkiáltó a jog istenéhez.*

Orvos ezért nem lehetett, de így lett író.

Erkölcsi beszédek

Viszontagságos pálya volt ez akkor. Vajda is csak évek múlva talált életében nyugodalmat, amikor a szarvasi főiskola tanára lett. Odaérkezésétől kezdve tartotta tanártársainak, diákjainak, a mezőváros közönségének úgynevezett erkölcsi beszédeit, az általa legfontosabbnak vélt közéleti-etikai kérdésekről. E beszédeket 1844. április 20-án összegyűjtve felterjesztette kiadásra a pesti cenzúrához, ahol az egyházi könyvek cenzora, Szabó János, a pesti egyetem teológus professzora volt. Szabó cenzori jelentés címén valósággal feljelentette Vajdát, mert szerinte írásai veszélyeztetik a pozitív vallást, megmételyezik az ifjúságot, ártalmára válnak a társadalomnak és az államnak.

A cenzorok központi testülete e jelentés alapján a nádorhoz és a helytartótanácshoz fordult, s miután a könyvet az államra is vesze-

delmesnek tartották, megtiltották a kinyomtatását, és javasolták, hogy a szerzőt fosszák meg tisztétől és állítsák bíróság elé. A helytartótanács elfogadta ezt, sőt a főiskolát is be akarta vonni a perbe. Az evangélikus egyház főfelügyelője, gróf Zay Károly azonban szabályosan elsüllyesztette az ügyet. Különböző egyházi szervezetek és testületek elé utalta, akik ugyancsak mind késlekedtek a vizsgálattal. A dátumok is érdekesek: Szabó cenzori jelentése 1844. május 4-én kelt, s a békési esperesség még 1845. novemberi ülésén is 1846. február 17–19-i ülésére halasztotta a döntést, miközben Vajda tanított tovább, könyvét az egyház kérésére tudósok olvasták. Köztük Haan Lajos történetíró, aki a szerző felmentését javasolta.

Erre azonban már nem volt szükség, mint ahogy a perre sem. Vajda Péter ugyanis 1846 elején lázas beteg lett, és február 10-én meghalt. Erkölcsi beszédei viszont csak közel fél évszázad múlva jelentek meg. A cenzúra látszatra per nélkül is győzött.

Vajda Pétert halálakor Petőfi Sándor így siratta el:

És még ti benne dalnokot sirattok:
Az én könnyűim hadd omoljanak
A függetlenség bajnok férfiáért,
Ki e hajlongó, görnyedő időkben
Meg nem tanúla térdet hajtani,
Ki sokkal inkább hajtá le fejét a
Szabad szegénység kőszikláira,
Semmint a függés bársony pamlagára.